

Het Koninklijk Kasteel van Laken, gevel aan de laan, 2020

Brussels Hoofdstedelijk Gewest
INVENTARIS VAN HET
BOUWKUNDIG ERFGOED

BRUSSEL LAKEN

Het Koninklijk Kasteel van Laken

Koninklijk Parklaan

Typologie(ën)

kasteel

Ontwerper(s)

Charles DE WAILLY - architect - 1781

Louis MONTOYER - 1781

Antoine Joseph PAYEN - architect - 1781

Gilles-Lambert GODECHARLE - beeldhouwer - 1781

Gh.-J. HENRY - architect

Alphonse BALAT - architect - 1890

Charles GIRAULT - architect - 1902-1912

Stijlen

Neoclassicisme

neopalladiaanse stijl

Inventaris(sen)

Het monumentale erfgoed van België. Laken - Koninklijk Domein (DPC - DCE)

Dit (deze) goed(eren) bezit(ten) de volgende waarde(n)

Artistiek

Esthetisch

Historisch

Landschappelijk

Onderzoek en redactie

2021

id

Urban : 39524

1. Geschiedenis

Het Oostenrijks bewind

Het Koninklijk Domein van Laken, de residentie van het Belgische vorstenhuis sinds de onafhankelijkheid van het land in 1830, ontstond eind 18e eeuw.

Na het overlijden van Karel van Lotharingen in 1780 werden Albert-Casimir van Saksen-Teschen en zijn echtgenote, aartshertogin Maria-Christina, dochter van keizerin Maria-Theresia, aangesteld tot landvoogden van de Oostenrijkse Nederlanden (onder het bewind van Jozef II).

Bij hun aankomst in Brussel in 1781 verwierf het echtpaar in Laken het eigendom Schoonenberg (*Beau Mont*), waar ze de bouw van hun zomerresidentie planden, het toekomstige Kasteel van Schoonenberg. Het buitenverblijf moest als alternatief dienen voor het onbewoonbaar geworden Kasteel van Tervuren en voor het door Karel van Lotharingen bestelde paviljoen, dat onafgewerkt bleef.

In afwachting van de bouw van hun kasteel verbleven de landvoogden in de oude heerlijkheid *Groothof* (17e eeuw; gesloopt in 1828), die ze tegelijkertijd kochten met het domein van J.-A.deWautier, heer van Beren. Dit verblijf bevond zich dicht bij domein Schoonenberg, dat lager was gelegen aan de weg naar Grimbergen, op de linkeroever van de Molenbeek.

Het *Groothof* bestond uit gebouwen die in een vierkant rond een binnenplaats waren opgetrokken, geflankeerd door drie ronde torentjes en een vierde hoger, vierkant torentje. Het geheel werd omsloten door slotgrachten en was toegankelijk via een brug met vijf bogen.

Tussen 1781 en 1784 kochten de landvoogden een groot aantal goederen die aan het *Groothof* paalden, via hun superintendent, Paul Cattineau. Deze goederen lagen op de *Dongelberg*, de *Vinckelandt* en de *Savel*, op de oude gemeenschappelijke weiden van Laken nabij de Zenne en in het gehucht *Nederleest*.

De bouw van het **Kasteel van Schoonenberg** werd in 1784 voltooid. Het stemt overeen met het hoofdgedeelte van het huidige Koninklijk Paleis. Volgens P. J. Goetghebuer (*Choix des monuments, édifices et maisons les plus remarquables du royaume des Pays-Bas, par P.J. Goetghebuer, architecte, l'un des directeurs de la Société royale des Beaux-Arts et de la Littérature à Gand, Gent, 1827*) zouden de bouwkundige keuzen voortvloeien uit een schets die eigenhandig door Albert van Saksen-Teschen was gemaakt.

In het 18e-eeuwse Europa zette de architectuur zich af tegen de ornamentele overdrijvingen van de barok en koos ze voor de Franse stijlen, die de terugkeer naar een striktere toepassing van de klassieke canons voorstonden. De aartshertog, een adept van het classicisme dat toen de plak zwaaide, vond zijn inspiratie in het kasteel van Mariemont, waar de landvoogden vaak op jacht gingen. Zijn schetsen werden in plannen omgezet door de Franse architect Charles de Wailly, terwijl de uitvoering van de werken aan Louis Montoyer werd toevertrouwd. De eerste steen werd op 14.12.1781 gelegd en het kasteel was een jaar later klaar. De gevel had een zuilenportiek, een fronton en een koepel en sloot aan bij de traditie van de palladiaanse architectuur. De interieurdecoratie, waaraan onder andere Antoine-Joseph Payen meewerkte, werd in 1783-1784 uitgevoerd.

Het **oorspronkelijke park** was het resultaat van de samenvoeging van 55

eigendommen die geleidelijk werden aangekocht door Paul Cattineau (tussen de steenweg op Grimbergen, de Sennette en de Borrestraat), goed voor een oppervlakte van bijna 70 hectare.

Voor de aanleg van zijn tuinen deed Albert van Saksen-Teschen aanvankelijk een beroep op Joachim Zinner. Nadien, op aanbeveling van Adrien-Ange de Walckiers, wendde hij zich tot de Engelse landschapsarchitect Lancelot Brown, die de plannen van een Engelse tuin uittekende en de Molenbeek transformeerde tot een brede en bochtige rivierarm verfraaid met een eiland. Vanaf het kasteel daalde een hellend gazon omringd door bossen af tot aan de waterpartij. Daarachter lagen weiden. Er werden **twee prieltjes** gebouwd. Het eerste, de Tempel van de Vriendschap (n.o.v. architect Charles De Wailly), lag op een kunstmatige heuvel (met ondergronds een salon en een galerij) en werd gevormd door tien Dorische zuilen bekroond door een fries en een cassetekoepel; het bevatte een beeld van de god Mars (Mathias Kessels, 1827). Het tweede, het Zonnepaviljoen, stond in de laterale dreef in het verlengde van de achtergevel van het kasteel. Het kruisvormige gebouw bestond uit vier armen, elk verlicht door drie vensters, onder een koepeldak met acht vlakken en bekroond door een balustrade.

Het park bevatte aan de noordkant een oranjerie (n.o.v. architect Guislain-Joseph Henry, 1817), serres en een Chinese pagode (n.o.v. architect Louis Montoyer, 1786; gesloopt in 1803). De beeldhouwwerken werden aan Gilles-Lambert Godecharle toevertrouwd.

Het Franse bewind

In 1789 werden de Oostenrijkers tijdens de Brabantse Omwenteling verjaagd en werd de Republiek van de Verenigde Nederlandse Staten uitgeroepen, naar het model van de Verenigde Staten van Amerika (1787). Eind 1790 keerden de Oostenrijkers terug, en op 15.06.1791 deden de aartshertogen nogmaals hun intrede in Laken. Kort nadien verklaarde Frankrijk Oostenrijk de oorlog.

Op 06.11.1792 werden de Oostenrijkse troepen verslagen tijdens de Slag bij Jemappes en in 1794 nam Frankrijk het bewind in de Oostenrijkse Nederlanden over. Het domein van Laken werd toen gedeeltelijk onder sekwestering geplaatst en het kasteel raakte in verval.

In 1802 voorzag het Verdrag van Lunéville, dat de vijandelijkheden tussen Frankrijk en Oostenrijk beëindigde, in de verkoop van het domein, dat in verscheidene kavels werd verdeeld die in 1803 openbaar werden verkocht. Het kasteel en zijn park werden verworven door Jean-Baptiste Terrade, die het kasteel wou afbreken om de materialen te verkopen. Maar in 1804 gaf Napoleon Bonaparte opdracht aan het Departement van de Dijle om het domein te kopen. Hij liet het kasteel restaureren door de Brusselse stadsarchitect, Ghislain-Joseph Henry, die toen werd aangesteld tot architect van het keizerlijk paleis van Laken, onder supervisie van de intendant-generaal en, in Parijs, de architecten Charles Percier en Pierre Fontaine. De keizer verbleef herhaaldelijk in het kasteel voordat hij het in 1812 schonk aan zijn eerste echtgenote, Joséphine de Beauharnais, als compensatie voor het Elysée waar ze toen woonde en waar de keizer opnieuw zijn intrek wou nemen. Hoewel ze projecten voor de verfraaiing van het domein bedacht, zou Joséphine er nooit verblijven.

Het Hollands bewind

Na de nederlaag van Napoleon in Waterloo in 1815 besliste het Congres van Wenen het huidige België op te nemen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden. Het

domein Schoonenberg werd de “koninklijke residentie” van koning Willem I van Oranje-Nassau. Het had toen een oppervlakte van 59 hectare.

De koning vatte de restauratie aan van het kasteel, dat al verscheidene jaren leegstond. Hij gaf architect Ghislain-Joseph Henry – die al voor Napoleon had gewerkt – ook opdracht voor de bouw, aan de noordoostkant van de voorgevel, van een nieuwe oranjerie verlengd door een klein theater in neoclassicistische stijl (later opgenomen in de linkervleugel die architect Charles Girault begin 20e eeuw bouwde).

In 1828 liet Willem I het oude kasteel *Groothof* slopen. Tijdens zijn bewind herwon het eigendom beetje bij beetje zijn oorspronkelijke grootte. Zo kocht de koning in 1825 achter de Molenbeek de landerijen Piers, met talrijke vijvers.

De Belgische Onafhankelijkheid

In 1830 maakte de Belgische Omwenteling een eind aan het Hollands bewind en werd België onafhankelijk. Het domein, dat eigendom van de Belgische staat werd, werd de residentie van de vorsten. Leopold I, de eerste koning der Belgen, nam het domein op 19.07.1831 in bezit en breidde het met een tiental hectare uit, onder meer door de aankoop van de terreinen die de punt vormden van de oude driehoek in de richting van de *Dikke Linde*. Op dit terrein staan thans de Japanse Toren en het Chinees Paviljoen. De koning behield de inrichting van het paleis zoals Napoleon die had ontworpen.

In 1865 overleed koning Leopold I. Bij de troonsbestijging van Leopold II in 1865 bedroeg de oppervlakte van het koninklijk domein 80 hectare. Naast het kasteel omvatte het de bijgebouwen, de Grenadierskazerne die Leopold I in 1850 liet optrekken (gesloopt), drie vijvers, een oranjerie en vier serres.

Tijdens het bewind van Leopold II onderging het domein van Laken twee fases van werken en uitbreidingen: tijdens de eerste, van 1875 tot 1893, werd in het park een uitgestrekt serrecomplex (1874-1905) gebouwd volgens de plannen van architect Alphonse Balat (zie notitie *Koninklijke Serres van Laken*); tijdens de tweede fase, van 1902 tot 1912, breidde de Parijse architect Charles Girault Schoonenberg uit om er het huidige Koninklijk Paleis van te maken.

De bouw van de serres werd uitgevoerd door hofarchitect Alphonse Balat, in het kader van een specifiek doel, namelijk van het oude Kasteel van Schoonenberg een “**Paleis der Natie**” maken, met andere woorden een plaats waar hooggeplaatste gasten konden worden ontvangen voor congressen, feestelijkheden en openbare en officiële recepties.

In 1889 vertrouwde Leopold II de transformatie van het park toe aan zijn landschapsarchitect Elie Lainé. De oppervlakte van het domein bereikte toen 186 hectare.

Op 01.01.1890 brak in de linkervleugel van het kasteel brand uit in de vertrekken van de koningin. Alphonse Balat nam de restauratie van het paleis op zich, bijgestaan door de hoofdarchitect van de burgerlijke gebouwen van de staat, Joseph Joachim Benoît. Hij herbouwde de koepel van de salon in Italiaanse stijl, waarbij hij de oorspronkelijke houten structuur door een metalen draagstructuur verving en de monumentale trap vergrootte. Ook de koninklijke vertrekken op de eerste verdieping werden gemoderniseerd (houten balken vervangen door metalen). Daarnaast liet de

koning twee kleine achthoekige paviljoenen bouwen die met het hoofdgebouw werden verbonden door met glas afgesloten overdekte galerijen.

Zodra de restauratie van het paleis rond was, zette Leopold II de werken voort door architect Charles Girault nieuwe uitbreidingen te laten bouwen, op advies van Honoré Daumet, de ontwerper van het kasteel van Chantilly nabij Parijs waarop de koning zich inspireerde. De architect stelde zijn plannen in februari 1902 voor, vlak na de goedkeuring door het parlement van de wet voor de aanvaarding van de Koninklijke Schenking, waarbij een aanzienlijk deel van de onroerende goederen van de koning als legaat aan België werd overgemaakt. Het statuut van het eigendom waarop de uitbreidingen van het kasteel moesten worden gebouwd hing daar van af. Charles Girault tekende aan weerszijden van het bestaande hoofdgebouw twee nieuwe monumentale vleugels, waardoor een U-vorm ontstond.

De rechtereuleugel (oostkant) werd het verblijf van de koning, verlengd door een lange galerij waarop uitspringend een kapel en de bijgebouwen uitgaven (stallingen, koetshuizen, manege, garages, enz.).

De bouw van deze vleugel noodzaakte de sloop van de dienstgebouwen en van de Grenadierskazerne. Voor die laatste werd een nieuwe locatie gevonden, langs de Sint-Annadreef, aan de rand van het Koninklijk Domein (zie Sint-Annadreef nr. 86-90).

De linkervleugel (westkant, georiënteerd naar de serres) werd voorbehouden voor de "gastenvertrekken" en omvatte onder meer grote ontvangstsalons, een foyer voor het door Willem I gebouwde theater, evenals een eregalerij die toegang gaf tot een klein ondergronds treinstation, aan de voet van de monumentale trap. Deze halte moest de aansluiting op de grote Belgische spoorlijnen mogelijk maken, inspelend op het openbare gebruik dat de koning voor de nieuwe uitbreidingen van het kasteel voor ogen had.

De werkzaamheden begonnen in 1902. In diezelfde periode bestelde Leopold II de bouw van de Japanse Toren en van het Chinees Paviljoen bij de Parijse architect Alexandre Marcel, die de koning in 1900 in Parijs had ontmoet in het kader van de Wereldtentoonstelling (zie notitie Japanse Toren en Chinees Paviljoen).

De werken aan het kasteel werden in 1906 opgeschort en in maart 1909 hervat, om nogmaals te worden stilgelegd bij de dood van Leopold II in december van datzelfde jaar. Enkel de ruwbouw van de linker- en rechtereuleugel van het Paleis werd afgewerkt. Zijn opvolger Albert I liet het programma van de werken aanpassen: de spoorverbinding en het graven van ondergrondse galerijen tussen de serres van Balat en het kasteel werden geschrapt. De eregalerij en de grote trap werden afgewerkt door architect Octave Flanneau (1913-1935). Naderhand onderging het kasteel geen ingrijpende verbouwingen meer.

2. Beknopte beschrijving

Buitenkant

Paleis in palladiaanse stijl (neoclassicistisch). Plattegrond gevormd door een ongeveer 90 meter lange vierhoek. De voorgevel bestaat uit een onderbouw, een verhoogde benedenverdieping, een tussenverdieping en een eerste verdieping bekroond door een hoofdgestel en een balustrade. Loodrecht uitspringende vleugels met attiekverdieping en borstwering. Bekleding in witsteen.

De voor- en achtergevel hebben elk in totaal negentien traveeën, met drie uitsprongen van elk drie traveeën. Rechthoekige en boogvormige muuropeningen wisselen elkaar af. Het horizontale karakter wordt benadrukt door lijstwerk in hardsteen en door langwerpige spiegels boven de vensters van de bel-etage. Plat dak.

Aan de kant van de laan, zuilenportiek met vier kolossale Ionische zuilen waarop een fronton rust waarvan het timpaan is versierd met een bas-reliëf beeldhouwwerk dat de *Allegorie van de Tijd* uitbeeldt (*Le Temps gouvernant les heures, les jours et les saisons*; beeldhouwer Gilles-Lambert Godecharle). Fronton bekroond door de beelden van, Minerva in het midden, de Handel links en de Industrie rechts.

Portiek toegankelijk via twee gebogen hellingen waarvan de balustrades zijn gemarkeerd door een sfinx met vrouwenhoofd van beeldhouwer Godefroid Devreese (de originelen van G.-L. Godecharle verdwenen tijdens het Frans bewind).

Aan de twee uiteinden van de gevel, loodrecht uitspringende vleugels geritmeerd door kolossale pilasters met Ionisch kapiteel, de middentravee achter een bordes.

Aan de tuinzijde, gevel waarvan de compositie analoog is aan die van de gevel aan de laan, maar de centrale voorbouw wordt gevormd door een rotonde (salon in Italiaanse stijl) van vijf traveeën onder een afgeplatte koepel met barokke inspiratie, achter een trap met convex tracé. De loodrecht uitspringende vleugels en de rotonde worden geritmeerd door kolossale pilasters met Ionisch kapiteel.

Interieur

Grote vertrekken. Aan de kant van de hoofdgevel, ter hoogte van de portiek (Ionisch peristilium), grote vestibule versierd met een beeld van de *Overwinning* (beeldhouwer G.-L. Godecharle); ze diende als opening voor de monumentale trap naar de verdieping (rechts) en naar de Italiaanse salon (tuinzijde).

In de rotonde, grote ronde salon (opgevat als een Romeinse tempel) afgeboord door twaalf Korinthische zuilen en opengewerkt met evenveel deuren en vensters. De vloer is bekleed met spiraalvormig plaveisel gemaakt van marmer in verschillende kleuren en is in het midden versierd met een ster met 24 punten die naar de 24 uren van de dag verwijzen. Op zuilen rust een koepel met een centrale opening (oculus) en twaalf schuine halfronde raampjes op de basis. Koepel versierd met arabesken in kandelabers (groepen van drie), de ribben voorzien van cassettes versierd met rozetten. Decor met de *Vier Elementen* van beeldhouwer G.-L. Godecharle, naar een idee van de Franse architect-decorateur Gilles-Paul Cauvet; ter hoogte van het hoofdgestel, bas-reliëfs met de dierenriemtekens.

Aan weerszijden van deze zaal liggen, aan de kant van de vleugel een eetzaal in Lodewijk XVI-stijl waarvan het 18e-eeuwse stucdecor grotendeels is bewaard (schoorstenen, spiegels, muren versierd met stucwerk met plantenmotieven, schilderijen en beeldhouwwerken), en aan de andere kant de Troonzaal. Bas-reliëfs boven de deuren van deze vertrekken, eveneens van de hand van G.-L. Godecharle (mythologische taferelen in de eetzaal).

Bronnen

Publicaties en studies

CLEMENT, J., *Alphonse Balat: architecte du roi (1819-1895)*, Koninklijke Academie van België (Klas der Schone Kunsten), Brussel, 1956, pp. 35-38.

Cosyn, A., *Laeken ancien et moderne*, Imprimerie scientifique Charles Bulens, Brussel, 1904.

Demey, Th., *Het koninklijk domein van Laken*, Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 2004 (verz. Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis, 37).

Demey, Th., *Léopold II (1865-1909), La marque royale sur Bruxelles*, Badaeux, Brussel, 2009, pp. 410-438.

Dhondt, L., Hubert, J.-C., Vachandez, Ch., et al., *18de-eeuwse architectuur in België: laatbarok, rococo, neoclassicisme*, Lannoo, Tielt, 1998, pp. 156, 157.

Emerson, B., *Léopold II*, Editions J.-M. Collet, Brussel, 1980.

Guillaume, A., Meganck, M., *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel: 24 Brussel - Laken*, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Brussel, 2012.

Lombaerde, P., *Leopold II: Koning-Bouwheer*, Pandora Snoeck-Ducaju & zoon, Gent, 1995, pp. 41-52.

Ranieri, L., *Léopold II urbaniste*, Ed. Hayez, Brussel, 1970.

van Ypersele de Strihou, A., P., *Laken, een huis voor keizer en koning*, Arcades, Brussel, 1970.

van Ypersele de Strihou, A., P., *Laken: een kasteel in het verlichte Europa*, Editions Duculot, Louvain-la-Neuve, 1991.

Tijdschriften

Cosyn, A., "Les origines du domaine royal de Schoonenberg à Laeken-Bruxelles", *Annales de la Société royale d'Archéologie de Bruxelles*, 32, 1926, pp. 109-181.

Het Koninklijk Kasteel van Laken, detail, 2020

Het Koninklijk Kasteel van Laken, detail, 2020

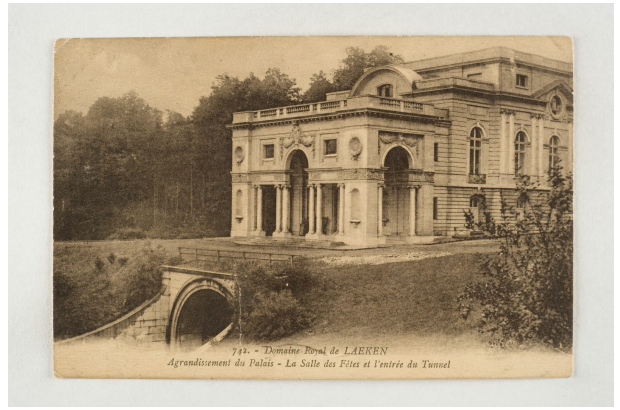
Het Koninklijk Kasteel van Laken, detail, 2020

Het Koninklijk Kasteel van Laken, detail, 2020

Het Koninklijk Kasteel van Laken, ingang, 2020

Het Koninklijk Kasteel van Laken, feestzaal en ingang van de treintunnel, s.d., Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique ©ARB-urban.brussels

Het Koninklijk Kasteel van Laken, feestzaal, s.d., Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique ©ARB-urban.brussels

Het Koninklijk Kasteel van Laken, 1906, Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique ©ARB-urban.brussels

Het Koninklijk Kasteel van Laken, 1913, Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique ©ARB-urban.brussels

Het Koninklijk Kasteel van Laken, s.d, Verzameling Belfius Bank - Académie royale de Belgique ©ARB-urban.brussels